

Раде Ристановић, Милутин Живковић, Милош Чорбић, РАДИО-ДЕПЕШЕ ЈУГОСЛОВЕНСКЕ ВОЈСКЕ У ОТАЏБИНИ 1941–1942, Београд, Институт за савремену историју, 2021, 1020.

Manji broj historiografskih dela ima tu vrliku da svog čitaoca podstiče na čitanje iz stranice u stranicu, sve do zaključka. Jedno od takvih je delo grupe mladih kolega iz Instituta za savremenu istoriju, pod nazivom *Radio-depeše Jugoslovenske vojske u Otadžbini 1941–1942*. Knjiga čiji su priređivači dr Rade Ristanović, dr Milutin Živković i Miloš Čorbić, na preko 1.000 stranica, sadrži radio-depeše koje je Vrhovna komanda JVuO primila i slala u periodu 1941–1942. godine.

U vremenu od 1949. godine do kraja 1980-ih sistematski je objavljivana velika količina arhivskih dokumenata o Drugom svetskom ratu. Najbolji primer ovog rada jeste *Zbornik dokumenata i podataka o Narodnooslobodilačkom ratu jugoslovenskih naroda*. Podeljen po tematskim tomovima (I–XIV) *Zbornik NOR-a*, zbog svog obima i tematske raznovrsnosti arhivskog materijala, ima ogromnu vrednost koja se ogleda u činjenici da se i danas intenzivno koristi u većini radova o Drugom svetskom ratu u Kraljevini Jugoslaviji. Ipak, uz nespornan dokumentarni kvalitet, *Zbornik* formira crno-belu sliku o ratu u Jugoslaviji, budući da su priređivači birali dokumenta koja o partizanskom pokretu otpora „svedoče“ u najboljem smislu, a ostale činioce „jugoslovenske ratne drame“ prikazuju mahom u negativnom kontekstu. Ovo se posebno odnosi na dokumenta o suparničkom Ravnogorskom pokretu. U odnosu na izvore partizanske provenijencije, u arhivskim institucijama iza delovanja Jugoslovenske vojske u Otadžbini u Srbiji ostala je veća količina arhivskih spisa. Do sredine 1990-ih, ona nisu privlačila znatniju pažnju istraživača. Potom, uz stasavanje nove generacije istraživača, u javnost su počeli da stižu historiografski radovi zasnovani na toj neistraženoj i neobjavljivanoj građi fonda Četnička arhiva. Među najnovijima jeste i knjiga *Radio-depeše Jugoslovenske vojske u Otadžbini 1941–1942*.

Radio-depeše koje su autori prikupili u Vojnom arhivu u Beogradu, zbog obima i činjenice da su dobrim delom pisane rukom, većinom su nepoznate i fragmentarno korišćene u domaćoj historiografiji koja se bavila Drugim svetskim ratom. Prikupljene depeše pokrivaju

najširi dijapazon tema kojima se bavila Vrhovna komanda generala Dragoljuba Mihailovića. One se odnose na celokupnu teritoriju okupirane Kraljevine Jugoslavije i predstavljaju odličan izvor za poznavanje organizacione strukture gerile tokom 1941, načina delovanja, metodologije rada i međusobnih odnosa unutar ravnogorske vojske. Pre svega zato što je Mihailovićev pokret upravo preko radio-depeša održavao vezu sa jedinicama u udaljenim krajevima kao i sa Vladom u izgnanstvu. Usled toga, njihova važnost prevazilazi uobičajenu formu depeša kao takvih, već su one prvorazredan izvor za tumačenje Ravnogorskog pokreta otpora u fazi njegovog stvaranja.

Značajan broj depeša odnosi se na uspostavljanje i stvaranje organizacionih okvira Ravnogorskog pokreta otpora u njegovoj najranijoj fazi. Radio-veza je služila da pukovnik, kasnije general Mihailović upućuje naredbe kojima su imenovani ili pohvaljivani komandanti. Sabrane depeše predstavljaju važan izvor i za tumačenje politike, međusobnih odnosa, najvažnijih pitanja ove organizacije. Depeše daju i odgovore na druge teme vezane za okupaciju Kraljevine Jugoslavije i najtragičnije godine u 20. veku. Najviše o početnom odnosu prema saveznicima (Britancima) i još više prema okupatoru. U depešama se vidi način uspostavljanja veze sa Jugoslovenskom vladom u egzilu i komunikacija sa njom, a potom i sa saveznicima – britanskim komandama na Mediteranu. U jesen 1941, stigle su i prve misije, a tokom 1942. saveznici su pomagali JVuO doturanjem materijala iz vazduha. O svemu tome govore sabrane depeše Vrhovne komande JVuO.

Nemački okupator, onako kako je viđen u ravnogorskim radio-depešama, sledeći je najznačajniji segment priređenog materijala. Ravnogorske jedinice su pratile kretanje okupatora i izveštavale o rasporedu, brojnosti i drugim detaljima nemačkih vojnih efektivna. Depeše sadrže i podatke koji se odnose na represiju okupatora prema civilima ili prema pokretu otpora. Brojne su depeše koje svedoče o streljanjima i drugim zločinima koje su Nemci i njihovi saveznici izvršili na teritoriji Kraljevine Jugoslavije. Pojedine depeše pružaju i mogućnost za razumevanje odnosa ravnogorske Vrhovne komande prema pitanju saradnje nekih njenih jedinica sa okupatorom. Koristeći izvore iz ove publikacije sigurni smo da će istraživači uspeti da znatno pomere saznajne granice o ovoj temi.

Ovo delo je i važan izvor za analiziranje kompleksnog odnosa ravnogoraca prema predstavnicima Srpske vlade na teritoriji okupirane Srbije. Taj odnos nije bio ni jednosmeran ni jednostran, pa se kroz depeše može pratiti kako general Mihailović, ali i njegovi komandanti na terenu doživljavaju snage i vlasti Srpske vlade, posebno posle sloma ustanka u kasnu jesen 1941. godine. Suparnički komunistički – partizanski pokret je takođe značajno zastupljen u ovom zborniku depeša. Niže ravnogorske komande izveštavale su o odnosima, potom borbi sa komunističkim grupama, snazi njihovih jedinica i delovanju na prostoru gde su se susretali. Konačno, u ravnogorskim depešama su zastupljene mnoge epizode iz svakodnevice na okupiranoj teritoriji, što ovaj zbornik dokumenta čini značajnim i za istraživače koji proučavaju teme iz svakodnevnog života okupirane Srbije i Jugoslavije.

Autori Rade Ristanović, Milutin Živković i Miloš Čorbić ovim delom su se dodatno afirmisali kao poznavaoци teme okupirane Srbije i epohe Drugog svetskog rata na jugoslovenskim prostorima. Pored uvodne studije, u kojoj su dali kontekst za razumevanje događaja i vremena, priređivači su uložili trud da dopune spisak kodnih imena čime je dešifrovanje primalaca depeša znatno olakšano. Autori su čitaocima pružili istorijski kontekst u kojem su dokumenta nastala, neophodan za bolje kretanje kroz brojne depeše i komentare koji ih prate.

Posebnu vrednost predstavlja deo posvećen rekonstrukciji i analizi sistema veze JVuO, a što je nužno za razumevanje prijema i slanja depeša, koje su autori složili prema pošiljaocu po hronološkom modelu. Uzimajući u obzir sve navedeno, skloni smo da zaključimo da ova monografija predstavlja značajan doprinos za detaljnije sagledavanje prve dve ratne godine na prostoru okupirane Srbije i uopšte srpskih zemalja okupirane Kraljevine Jugoslavije. Sve navedeno, uz ispravan prateći sadržaj, čini ovu zbirku važnim pomakom u kompleksnijem shvatanju ratne zbilje 1941–1942. kod nas. Smatramo da je to najveći doprinos monografije, posebno u svetlu saznanja da su teme iz Drugog svetskog rata i dalje mesto podela i žučnih debata u našoj javnosti i 80 godina posle tih događaja. Ovaj zbornik depeša ne nastaje sa idejom da reinterpretira činjenice, niti da ponudi „kontra-faktualnu“ istoriju u maniru: „Šta bi bilo kad bi bilo?“ Ideja njegovih sastavljača jeste da ponudi nove poglede na 1941. i 1942.

iz perspektive manje poznatih i manje korišćenih istorijskih izvora. Na ovaj način, Institut za savremenu istoriju se pridružio obeležavanju 80 godina od događaja iz 1941. godine.

Bojan B. Dimitrijević

Jeremy Black, STRATEGY AND THE SECOND WORLD WAR: HOW THE WAR WAS WON, AND LOST, London, Robinson, 2021, 278.

Kao i svaki veliki jubilej, 2021. godina donela je značajan broj historiografskih, ali i publicističkih naslova. S obzirom na dalekosežnost napada Trećeg rajha na Sovjetski Savez, operacija „Barbarosa“ do danas izaziva veliku pažnju naučne zajednice, ali i javnosti generalno. Osim toga, jasno izražene sklonosti „čoveka 21. veka“ sve više se ogledaju u nedostatku vremena, generalnoj nestrpljivosti i uvreženom mišljenju da se za čitanje obimnih knjiga zapravo nema vremena. Kao odgovor na to historiografija, a naročito publicistika, poslednjih godina nudi sve veći broj sažetih i konciznih prikaza određenih fenomena i pojava iz prošlosti, različitog kvaliteta i upotrebne vrednosti. U tom smislu, istoriografi posebno talentovani za pisanje sinteza pronašli su, možda više nego ikada, put do svoje publike. Tako su sinteze, bez obzira na višestruku zahtevnost žanra i posebno izraženu izloženost kritici velikog broja istraživača koji se bave isključivo određenim fenomenima, postale jedan od najpopularnijih historiografskih žanrova.

Džeremi Blek, bivši profesor Univerziteta Ekseter u Engleskoj, a sada viši saradnik Instituta za istraživanje spoljne politike, smeštenog u Filadelfiji u SAD, od 1980-ih godina ima zaista impozantnu bibliografiju. Od spoljne politike Velike Britanije i čitave Zapadne Evrope, preko istorija raznih fenomena kao što su rat, diplomatija ili ropstvo, zatim pojedinačnih državnih istorija, lokalnih tema i istraživanja konkretnih događaja, ovaj istraživač se profilisao u vrlo plodonosnog autora, sposobnog da u kratkom roku sažima rezultate istraživanja, ali isto tako da posmatra globalnu sliku i sa lakoćom donosi dalekosežne zaključke. U tom smislu, pokazao je i sposobnost da određene teme, bez obzira na njihovu naučnu istraženost, iznova preispituje i donosi zaključke ili iznosi tvrdnje, koje čitaoca neprestano teraju na razmišljanje i preispitivanje.